

Pavao Tekavčić

O TALIJANSKOJ LEKSIČKOJ KOMPONENTI U *LUČBI ZA SVAKOGA BOGOSLAVA ŠULEKA*

U ovom radu razmatra se nekoliko pitanja vezanih za talijansku leksičku komponentu u *Lučbi za svakoga* Bogoslava Šuleka: analizirajući ponudenu Šulekovu terminologiju iz oblasti kemije kućanstva, gospodarstva i higijene, autor osobitu pažnju poklanja točnim i netočnim talijanskim ekvivalentima, zastarjelim terminima te izrazima za koje u *Lučbi* ne stoje talijanski ekvivalenti.

1. Golemo značenje Bogoslava Šuleka u Hrvatskoj njegova doba toliko je poznato da s jedne strane nisu potrebna nikakva obrazloženja, dok s druge strane upravo ta važnost osigurava i danas zanimljivost i korist proučavanja svega što se tiče njegova mnogostrukoga rada. Kako je Šulek pisao u doba kada je većinu hrvatske znanstvene terminologije valjalo tek stvarati, razumljivo je da se, naročito u popularnim djelima, služio i stranim izrazima, i to poglavito iz onih jezika s kojima su Hrvati dugo bili u dodiru i iz kojih su k nama prodirale razne inovacije. To je u kontinentalnom dijelu Hrvatske njemački jezik, a u obalskim regijama talijanski. Jedno je od takvih djela i *Lučba za svakoga* ili *Popularna kemija*, objavljena u Zagrebu godine 1881. U njoj je Šulek obradio osnove kemije kućanstva i gospodarstva kao i higijene (pa je u više navrata dotakao i ono što danas zovemo ekologijom), a u svemu je tome na svakom koraku dolazio u dodir s pojmovima i terminima onodobne znanosti, tehnike i tehnologije. Znatna dio hrvatskih izraza protumačio je talijanskima, a praktički sve naše izraze njemačkima. To znači da Šulek ne daje talijanske ekvivalente za sve termine (oni za koje daje talijanski prijevod a njemački ne daje, mnogo su rjeđi). U nekim slučajevima nalazimo talijanski ekvivalent samo na jednom mjestu, na drugima ga nema. Ipak, unatoč tim mjestimičnim prazninama, talijanski su izrazi po našoj analizi u razmjerno nevelikom tekstu *Lučbe* navedeni na 338 mjesta. Kako se neki ponavljaju više puta, njihov se broj može svesti na 255 natuknica, abecednim redom od *acetato di calce* 'vapnen kvasinan' [= 'kalcijev acetat'] do *zuucherico* [pogreška mjesto *zuccherico*], *aciào* 'sladovina' [= 'šećerna kiselina'] (oboje na 285. str.).

2. Ovaj naš rad samo je dio jedne sveobuhvatne studije o talijanskoj leksičkoj komponenti u cijelom Šulekovu djelu, no to bi bila tema za posebnu doktorsku

disertaciju. Kako se u to ne možemo više upuštati, na idućim stranicama ogledat ćemo samo neka pitanja, i to:

- 2.1. točne talijanske ekvivalente (koji su, naravno, u većini);
- 2.2. izraze za koje današnja leksikografska pomagala ne daju potvrde, ili bar ne potpune;
- 2.3. zastarjele i danas zamijenjene termine;
- 2.4. ekvivalente koji, kako se čini, nisu točni (uključivši i različite pogreške tehničke prirode);
- 2.5. napokon, izraze, za koje Šulek ne daje talijanske ekvivalente (čemu je danas teško ustanoviti razlog).

3. U ovom smo se radu služili slijedećim pomagalima:

- B. Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, Zagreb 1874-75. (RZN),
- M. Deanović – J. Jernej, *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, Zagreb 1975 (DJHT),
- M. Deanović – J. Jernej, *Talijansko-hrvatski ili srpski rječnik*, Zagreb 1980 (DJTH),
- C. Battisti – G. Alessio, *Dizionario etimologico della lingua italiana I-V*, Firenca 1950-1957 (DED),
- G. Devoto – G.C. Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenca 1971 (DO),
- N. Tommaseo – B. Bellini, *Dizionario della lingua italiana*, Torino 1861-1879 (TB),
- N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, 11. izdanje Bologna 1983 (Z).

4. Kako smo kazali, točni talijanski ekvivalenti tvore najveću skupinu, tj. 168 od 255, dakle približno 66%. Suvišno bi i nezanimljivo bilo navoditi sve primjere, pa ćemo ih ovdje spomenuti samo nekoliko, nasumce odabranih i poredanih abecednim redom:

- acido acetico* 'kvasinovina' [= 'octena kiselina'], njem. *Essigsäure* (str. 82, 141, 215, 218),
- acetosella* 'sočica ili kisela djetelina', njem. *Sauerklee* (str. 88),
- catrame* 'katran', njem. *Theer* (str. 59),
- concime composto* 'gnoj-miešanac', njem. *Compostdünger* (str. 115),
- digerire* 'probavljati', njem. *verdauen* (str. 157),
- mestola* 'brkljača' [= 'kuhača'], njem. *Quirl* (str. 44, 200) (na str. 44. daje kao hrv. izraz i *frček*),
- smaltare* 'pocaklivati', njem. *emailliren* (str. 178),
- sostanze organiche* 'ustrojštine' [= 'organske tvari'], njem. *organische Substanzen* (str. 38).

5. Izrazi za koje nismo uspjeli naći (potpunu) potvrdu u konsultiranim pomagalima jesu ovi:

1) *acqua calcarea* (str. 19, 129) 'vapnenjača', njem. prvi put *Kalkwasser*, drugi put *Kalkmilch*, tj. bistra voda u kojoj ima malo otopljena vapna. Spominje se u analizi plinova u zraku i u proizvodnji šećera. Talijanski rječnici bilježe samo pridjev *calcarea* (DO: 'di roccia o terreno che contiene calcare'; Z: 'che ha natura di calcare [...] che è ricco di calcare'; DEI: 'di terra o pietra che contiene carbonato di calcio') ili nemaju nikakvih potvrda (TB), a taj termin ne nalazimo ni u RZN.

2) *ammoniaca liquida* (str. 23, 177, 247, 263, 270, 275, 280, 283) 'salmiak (geist)' (str. 23), 'čipavac', njem. *Salmiakgeist* (str. 177. i drugdje). Šulek samo na 23. strani razlikuje čipavac (Ammoniak) od salmiaka. Tumačenje: »Ovo je slučaj [= spoj] od vodika i dušika, od njega smrde vrčine (nokširi), zahodi i gnojišta« (str. 23). Talijanski rječnici ne bilježe *ammoniaca liquida* kao posebnu natuknicu, nego daju samo *ammoniaca*, a RZN navodi *ammoniaca liquida* s. v. *ammoniaca* i tumači to izrazom *alcali volatile* i prijevodom 'čipavac'.

3) *burroso, acido* (str. 251, 258) 'maslovina' [= 'maslačna kiselina'], njem. *Buttersäure*. RZN nema toga termina, a talijanski rječnici daju samo pridjev *burroso*, s predvidivim značenjima ('maslačni, pun maslaca, mek kao maslac' /i fig./ itd.).

4) *colla d'amido* (str. 89) 'skrob',¹ njem. *Kleister*. U RZN toga izraza nema, a od talijanskih našli smo ga samo u TB.

5) *colla vegetale* (str. 90, 124) 'liepivo', njem. *Kleber*. Ni RZN ni talijanski rječnici ne bilježe taj termin.

6) *collato*: na str. 262. za hrvatski pojam 'nekljani' (njem. *ungeleimt*) [sc. papir] daje tal. izraz *non collato*. Očito je da je to particip perfekta pasiva od glagola *collare* što ga nalazimo u RZN s prijevodom 'kljati'. U današnjem je jeziku rijetko: u značenju 'trattare con un collante' (tj. '(za)lijepiti' i sl.) samo u Z. Od ostalih naših pomagala samo DEI ima glagol *collare*, dok DJTH, DO i TB nemaju ni glagol ni particip.

7) *etere solforico* (str. 279) 'eter, etir', njem. *Schwefeläther*; dobiva se od smjese sumporne kiseline i vinskog špirita, a upotrebljava se za čišćenje mrlja. Sintagmu *etere solforico* 'eterovo ulje' (njem. *Ätheröl, Weinöl*) donosi i RZN (s. v. *etere*), dok talijanski rječnici daju samo imenicu *etere*, bez *solforico* (taj pridjev naravno također donose, ali bez *etere*).

8) *fermentazione lattosa* (str. 132) 'mliečno vrenje', njem. *Milchgärung*; taj izraz ne bilježi ni RZN ni ijedan talijanski rječnik (samo Z ima pridjev *lattoso*).

9) *fermentazione butirrosa* (str. 132) 'masleno vrenje', njem. *Buttergärung*; ni za ovu sintagmu nema potvrda, ni u RZN ni u talijanskim rječnicima. Ovi potonji donose pridjev *butirroso* kao sinonim običnijega *burroso*.

10) *fermentazione zuccherosa* (str. 132) 'sladorno vrenje', njem. *Zuckergärung*; ni ovoga termina nema u našim izvorima.

1 Šulek (str. 88-89) razlikuje *škrob* (*štirku, inkašu*, njem. *Stärke*, tal. *amido*) od *skroba* (njem. *Kleister*, tal. *colla d'amido*), koji nastaje varenjem škroba.

11) *ferrico, acido* (str. 11) 'željezovina' [= 'željezna kiselina'], njem. *Eisensäure*. Navodi se samo kao primjer spajanja s kisikom, a isto to nalazimo i u RZN. Pridjev *ferrico* bilježe DO, DEI i Z; DJTH nema ga, dok jedini TB donosi sintagmu *acido ferrico* tumačeći je kao 'composto ossidato del ferro che ha qualità chimiche di acido'.

12) *focolare di risparmio* (str. 74) 'štednjak', njem. *Sparherd*. U RZN nalazimo samo imenicu *focolare* 'ognjište, vatrište', dok talijanski rječnici donose oba člana sintagme (koji su i danas svakodnevne riječi), ali ne njihov spoj što ga navodi Šulek.

13) *gas di fuoco* (str. 65) 'vatreni plin', njem. *Feuergas*; to su »oni plinovi, koji postaju ognjem, rad šta jih zovemo vatrene plinove [...] n.pr. ugljevina itd., pak i vruća vodena para«. RZN nema toga izraza, a ne donose ga ni talijanski rječnici (koji međutim bilježe oba sastavna dijela sintagme odvojeno, jer su to i danas žive riječi).

14) *gesso unto* (str. 260) 'žežena sadra', njem. *gebrannter Gyps*; upotrebljava se u konzerviranju voća. RZN navodi samo *gesso* 'sadra', TB (s. v. *gesso*) bilježi i sintagme *gesso spento, gesso cotto* 'gesso deacquificato in apposite fornaci', ali ne i *gesso unto*, a ostali rječnici donose oba člana, ali nemaju Šulekovu sintagmu.

15) *globetti di latte* (str. 148) 'mlične bobičice', njem. *Milchkügelchen*. RZN ima samo *globetti di sangue* 'krvne bobičice', TB daje *globetto* s naznakom 'Dicesi anche di quelli del sangue', dok drugdje ili ne nalazimo ništa (DO, DEI) ili samo deminutiv *globetto*, s. v. *globo* i bez tumačenja.

16) *grano infranto* (str. 230) 'prekrupa, jagli', njem. *Schrot*. Ni RZN ni talijanski rječnici nemaju nikakvih potvrda.

17) *lievito secco* (str. 219) 'tišten kvasac', njem. *Presshefe, Pressgerm*. I ovdje se svaki član navedene sintagme nalazi u svim rječnicima, ali sintagme *lievito secco* nigdje nema, a ne bilježi je ni RZN.

18) *malto pesto* (str. 220, bilješka) 'ječmen slad', njem. *Gerstenmalzschrot*. ponavlja se prethodni slučaj: navedenu sintagmu ne donose ni RZN ni talijanski rječnici, koji međutim bilježe svaki njezin član posebno.

19) *polvere d'ossi* (str. 113) 'koštano mlivo', njem. *Knochenmehl*. Na ovdje citiranom mjestu Šulek o tom pojmu govori u okviru gnojenja tla, dok drugdje (str. 84) upotrebljava riječ *spodio*. Kao i u prethodnim slučajevima, oba člana te sintagme postoje kao samostalne riječi, ali za sintagmu *polvere d'ossi* nemamo potvrda, a ne donosi je ni RZN.

20) *sebacico, acido* (str. 265) 'mastna kiselina', njem. *Fettsäure*; upotrebljava se u proizvodnji sapuna. RZN daje samo pridjev *sebaceo* 'lojan'; DO i Z ne bilježe Šulekov izraz, a ne nalazimo ga ni u DJTH, dok ga naprotiv donosi TB. U ovom je slučaju najopširniji DEI: *sebacico (acido)* a. 1879 (Lessona), 'prodotto della distillazione del sego'.

21) *sostanza di colla* (str. 113) 'klija', njem. *Leimsubstanz*. RZN ne bilježi taj izraz, a nema ga ni u talijanskim rječnicima (koji, međutim, donose oba člana zasebno).

22) *tela tinta* (str. 271) 'pisani latki' [= 'šarene tkanine'], njem. *buntfärbige Zeuge*. RZN donosi samo imenicu *tela*, talijanski rječnici daju obje riječi ali nemaju navedenu sintagmu (TB, s. v. *tela*, razlikuje *tela bianca* i *tela in colori*).

23) *terra grassa* (str. 103) 'ilo, ilovača', njem. *Lehm*. RZN daje *terra grassa* s pridjevom 'ilovača', TB donosi plural *terre grasse* s geološko–mineraloškim značenjem, dok ostali rječnici bilježe samo zasebno svaki od dvaju članova sintagme.

24) *zuccherino, acido* (str. 280) 'sladorovina' [= 'šećerna kiselina'], njem. *Zuckersäure*. U § 1 vidjeli smo da na 285. strani istu kiselinu naziva *acido zuccherico*. Ni u RZN ni u talijanskim rječnicima nismo našli potvrda.

Kako vidimo, u znatnom dijelu ovdje analiziranih izraza postoje potvrde za članove sintagmā, koji su i danas živi izrazi u talijanskom jeziku, dok nema potvrda za Šulekove sintagme. Budući da je naš autor poznavao više stranih jezika, valjalo bi konsultirati sve talijansko–talijanske i inojezično–talijanske rječnike kojima se on mogao služiti, ne samo u Zagrebu nego i u drugim centrima. Tek tada bismo sa sigurnošću mogli izreći sud o ovim i sličnim slučajevima. No to je mnogo pregolem posao za ovaj skroman prilog.

6. S obzirom na ogromni napredak u znanosti, tehnici i tehnologiji od Šulekova vremena do danas, mogli bismo očekivati da će u *Lučbi* biti mnogo zastarjelih termina, za sadržaje što ih danas označavamo suvremenijim izrazima. Iz naše analize proizlazi da ima otprilike 40 takvih izraza (tj. oko 15%), što nije mnogo. Držimo da se taj razmjerno skromni postotak može objasniti time što Šulek u *Lučbi* uglavnom ne obrađuje industriju, tehnologiju, transport itd. nego se pretežno bavi kućanstvom i poljodjelstvom, a na tim je područjima napredak manje upadljiv. Ipak, od zastarjelih izraza skoro polovica su nazivi sprava i potrepština, ostatak otpada uglavnom na nazive nekih tvari, a samo se u neznatnom broju primjera radi o općim kemijskim pojmovima.

Evo karakterističnih primjera zastarjelih izraza (poredanih i ovdje abecednim redom).

1) *apparato di scaldamento* (str. 65) 'ogrjevalište', njem. *Heizapparat*. RZN donosi oba člana sintagme, ali zasebno. U suvremenom se jeziku to najčešće naziva *impianto di riscaldamento*.

2) *apparecchio distillatorio* (str. 139) 'priekapilo' [= 'aparatus za destilaciju'], njem. *Destillirapparat*. Čini se da RZN razlikuje *distillatojo* 'priekapilo' [očito sprava] od *distillatore* 'priekapilac' [vjerojatno nomen agentis]. Danas je uobičajeno *distillatoio*, *distillatore* ili *alambicco*, a i perifraza *apparecchio per la distillazione* (Z), dok je pridjev *distillatorio* neuobičajen ili zastario (Z, DO), a DJTH niti ga ne donose.

3) *battifuoco* (str. 43) 'ognjilo', tj. 'sprava za izvijanje ognja', njem. *Feuerzeug*. Šulek razlikuje tri vrste tih sprava: *b. pneumatico* 'uzdušno ognjilo' (*pneumatisches F.*), *b. chimico* 'lučbeno ognjilo' (*chemisches F.*) i *b. elettrico* 'munjevno ognjilo' (*elektrisches F.*) (str. 45–46). U RZN dolazi samo *battifuoco* 'ognjilo'. Nije ni potrebno istaći da su ti termini zastarjeli, jer je napušten i takav način paljenja vatre, pa je i *battifuoco* zastarjelo za *acciarino* (Z).

4) *carta bibula* (str. 282, 291) 'bugačica', njem. *Fliesspapier*. Danas je običnije *carta assorbente*, *carta sugante* ili *carta suga*. Zanimljivo je da RZN, koji je stariji od *Lučbe*, navodi *carta sugante*, *carta succhia*. DJHT daje, s. v. *upijač* i tal. *carta bibula*, ali na zadnjem mjestu.

5) *chermisino* (str. 276) 'grimizan', njem. *carmoisinoth*. Isti oblik daje i RZN. Danas je češće *cremisino* (Z), kao što je i *cremisi* češće nego *chermisi* (DO). DJTH daje oba izraza bez informacija o uobičajenosti.

6) *clorido di zinco* (str. 239) 'zinčan soliš' [= 'cinkov klorid'], njem. *Zinkchlorid*; spoj kojim se meso može doduše sačuvati od raspadanja više godina, ali nije za jelo jer je otrovno. Šulek ovdje upotrebljava talijanski termin *clorido*, koji smo našli samo u TB, s naglaskom *clòrido* i s tumačenjem: »Nome generico che si dà dai chimici della scuola inglese e svedese ai composti nei quali il cloro fa da elemento negativo, e che posseggono azione e tendenze acide«. Ostali talijanski rječnici (čak ni DEI) ne bilježe *clorido*, nego samo *cloruro*. TB poznaje i *cloruro*, s tumačenjem: »Nome generico dei composti binarii in cui il cloro è combinato con un radicale«. Između izvedenica na *-ido* i na *-uro* postojala je dakle razlika, a spominje je i Šulek, koji u RZN upotrebljava oba tipa (*clorido*, *solvido* / *cloruro*, *solvuro* itd.), a u uvodnoj raspravi svom RZN, pod naslovom *O hrvatskom lučbenom nazivlju* (RZN I, str. VII–XXIV), na XXII strani navodi tzv. *pasoli* (*Haloidsalze*), koje se u međunarodnoj terminologiji tvore sufiksom (franc.) *-ide*, (njem.) *-id*, a on u hrvatskom predlaže sufiks *-iš* (cfr. ovdje *soliš*). Za razliku od tih *pasoli*, koje su slične oksidima, druge *pasoli*, slične tzv. oksidulima [tal. *ossidulo* ili *protossido*], označuju se izrazima tvorenim sufiksom (franc.) *-ure*, (njem.) *-ür*, a kako sufiks *-ur* poznaje i hrvatski, Šulek ga zadržava (*solur*). Danas u talijanskom postoji samo *-uro*, u hrvatskom samo *-id*, dok je u Šulekovo doba postojala terminološka opozicija *-ido* ~ *-uro*, potvrđena u RZN i TB. Nažalost, unatoč svim naporima nije nam uspjelo utvrditi kako se ta razlika u oba jezika izražava danas, pa i to moramo prepustiti daljnjim istraživanjima.

7) *digestore da caffè* (str. 238) 'kavovar', njem. *Kaffeemaschine*. U današnjem talijanskom jeziku uobičajeno je *macchin(ett)a da* ili *per caffè* (Z). Samostalno *digestore* Šuleku znači 'varionica' (str. 76), dok RZN navodi *digestore di Papino* 'brzovar, papinski [sic!] lonac'. Prema Z *digestore* je 'apparecchio usato per cuocere, ammorbidire, decomporre determinate sostanze, spec. ad alta temperatura'; DO taj izraz ne donosi, dok ga DEI tumači kao vrstu autoklava, Papinov lonac, i dodaje da potječe iz 18. stoljeća.

8) *fomite* (str. 44) 'nietilo', u RZN i 'pripala, prihvat'; njemačkoga ekvivalenta ovdje nema. I taj način paljenja vatre danas je napušten, pa talijanski rječnici daju *fomite*, ali kao zastarjelo (DO, Z).

9) *fracido* (str. 252) 'tonjav', njem. *dumpfig*. RZN daje samo izvedenicu *fracidume* 'truhlež'. Danas je češći oblik *fradicio*: DO daje *fracido* kao arhaizam, a Z i DJTH od *fracido* upućuju na *fradicio*. U ovom primjeru zastarjelost je ograničena na fonetsku strukturu riječi (plan izraza), pa tako ostaje čisto lingvistička činjenica.

10) *gasometro* (str. 59) 'plinara', njem. *Gasometer*. RZN je mnogo opširniji pa daje tumačenja 'plinomjer (fabbrica di gas) plinarnica; (serbatojo di gas) plinara'. U suvremenom je talijanskom češći oblik *gassometro*, pa DO i Z daju to na prvom mjestu, a DJTH dapače kao jedini oblik. I ova je razlika samo lingvističke naravi.

11) *impastamento* (str. 229) 'zamješivanje' [sc. tijesta za kruh], njem. *Anmachen, Einteigen*. RZN daje za *impastamento* prijevod 'miešnja', dok *impastatura* i *impasto* prevodi kao 'metanje mastilah' [= 'stavljanje, nanošenje boja']. TB ima oba izraza, s ovim tumačenjima: *impastamento* 'l'Atto e il Risultato dell'impastare', *impastatura* 'impastamento, impasto'. Oba termina, bez ocjene o zastarjelosti, daje i Z, ali s razlikom značenja: *impastamento* 'nel pastificio, formazione della pasta mediante le impastatrici', *impastatura* 'atto, effetto dell'impastare'. Prema DO i DJTH, naprotiv, u današnjem je jeziku uobičajenije *impastatura*.

12) *lambicco* (str. 139) 'kapić', njem. *Helm*. I RZN daje *lambicco* s uputom na *limbicco*, što tumači kao 'lambik'. Prema DEI, međutim, *limbicco* je stariji oblik, iz 14. stoljeća, a s time se slaže što i TB donosi *limbicco* kao zastarjelo mjesto *lambicco*. Prema DO *lambicco* je varijanta od *alambicco*, Z smatra prvi oblik zastarjelim, dok DJTH začudo navodi *lambicco* kao prvi oblik, a samo u zgradama daje *alambicco*.

13) *liscia (caustica)* [izg. lišja] (str. 265) 'jedak lug', njem. *Ätzlauge*. Šulek napominje da se to, po talijanskom *liscia (caustica)*, u nas zove i *lušija*. Značajno je da RZN, koji je stariji od *Lučbe*, donosi doduše *liscia* ali s uputom na *lisciva*, a ovo potonje prevodi kao 'lug, ciedj', dodajući i *l. caustica* 'jedak lug'. U današnjem je talijanskom jeziku uobičajeno *liscivia*, *lisciva* je živo ali pučko, dok je *liscia* zastarjelo (po DO). TB tumači *liscia* kao 'Lisciva, Ranno', dok Z daje kao ekvivalente *liscivia* i *lisciva*, a *liscia* uopće nema.

14) *lucerna della notte* (str. 55) 'prekonoćna svjetiljka', njem. *Nachtlampe*. RZN ne bilježi taj izraz nego daje samo *lucerna* s uputom na *lampana* [sic!], TB također nema *lucerna della notte*, a Z, DO i DJTH donose samo *lumino da notte*.

15) *ortaglia* (str. 177, 230) 'varivo', njem. *Zuspeise* (na 230. strani i *Gemüse*). U RZN nema ništa; TB za *ortaglia* kaže 'lo stesso che Ortaggio' (u singularu!), a ovo potonje znači 'Erbaggio' (i to u singularu!); DJTH daje oba izraza (*ortaggio*, i ovdje u singularu, i *ortaglia*) s istim tumačenjem 'povrće, zelen'; prema Z *ortaglia* je rijedak sinonim za *ortaggi* (naravno u pluralu!), a DO smatra *ortaglia* regionalizmom (s kolektivnom vrijednošću) za *ortaggi*. Valja istaći da pojmovi 'povrće' i 'varivo' nisu sinonimi i da u današnjem talijanskom jeziku *ortaggi* znači 'povrće', dok se za 'varivo' kaže *legumi* ili *verdura (mista i/ili cotta)* a u smislu priloga uz meso i *contorno*.

16) *pavimento* (str. 71-72) 'sprat', njem. *Stock*. Isto značenje, navedeno pod 2, nalazimo i u TB. U današnjem jeziku *pavimento* znači samo 'pod' i 'pločnik', a upravo značenje 'pod' donosi i RZN, koji je, kako smo već rekli, malo stariji od *Lučbe*.

17) *punto di gelo* (str. 243) 'ledište' njem. *Eispunkt*. Prijevod 'ledište, mrazište' daje i RZN (s. v. *gelo*). Danas je uobičajeno *punto di congelamento* (DJTH) (Z: *temperatura di congelamento*).

18) *putrescenza* (str. 132) 'gnjiloća', njem. *Fäulniss*. Opet jedamput RZN je suvremeniji od *Lučbi* jer bilježi samo *putrefazione* 'gnjiloća', što je danas uobičajeni izraz. TB tumači *putrescenza* kao 'putrefazione', DO parafrazira isti termin kao 'il diffondersi del processo di putrefazione', Z smatra riječ *putrescenza* zastarjelom, dok je DJTH uopće ne donosi.

19) *scottatura* (str. 131) 'prljotina (izgoriel, ožeg)' [= 'opekotina'], njem. termina nema. RZN nema toga izraza, dok u današnjem jeziku postoji, ali je daleko uobičajeniji latinizam *ustione*, ne samo u jeziku medicine nego i dnevnog tiska (pa postoji i izvedenica *ustionato*).

20) *tombolo* (str. 237) 'kavena pržionica', njem. *Kaffeebrenner*. Za Šulekovo značenje te riječi nismo nigdje mogli naći nikakve potvrde. Riječ *tombolo* označava okrugao, valjkast jastuk (npr. na kauču), u prenesenom smislu znači i malena, debeljkasta čovjeka (TB), a ima i neka druga (sekundarna) značenja, no ono značenje koje u *Lučbi* daje Šulek nismo uspjeli nigdje pronaći, čak ni u DEI. Nije bez važnosti da riječi *tombolo* 'pržionica za kavu' nema ni u RZN. Zasada ne možemo kazati odakle je Šulek uzeo izraz *tombolo* u spomenutom značenju, pa nije isključeno niti da je to jedna od njegovih pogrešaka (v. dalje).

21) *untume* (str. 268) 'tuzga' [= 'masna mrlja], njem. *Fettfleck*. RZN ne donosi tu riječ, TB daje pod 6 značenje 'sudiciume grasso', a isto značenje daje i Z pod 2. DO tumači *untume* kao 'sgradevole addensamento di materia grassa' (jedino značenje), a DJTH prevode kao 'masna tvar, mast' (što je bez uobičajene pejorativne konotacije). Nigdje danas *untume* ne znači baš 'masna mrlja'.

22) *vitriolo di rame* (str. 217) 'modra galica ili modri kamen', njem. *Kupfervitriol*, otrovni dodatak u brašnu. RZN nema taj izraz. Već TB upućuje od *vitriòlo* na *vetriòlo* kao češći oblik, a današnji rječnici to ponavljaju, upućujući od oblika *vi-* na oblik *ve-* (DJTH) ili dajući *vitriolo* kao zastarjelo (Z; po DO i pučki oblik).

23) *vitriolo verde* (str. 111, 286) 'zelena galica' njem. *Eisenvitriol*. Što se tiče oblika *vi-* i *ve-*, v. prethodnu riječ.

24) *zucchero candi* (str. 125) 'ledenac' [= 'kandirani šećer'], njem. *Kandiszucker*. RZN donosi samo (s. v. *candito*) termin *candito zucchero* (tim redom!) 'ledast slador, ledenac'. DEI: 'di zucchero, depurato e cristallizzato, *zucchero candi*, lat. mediev. *candus* XIV SEC.'. Već TB, a danas DJTH, daju samo *zucchero candito*; po DO Šulekov je izraz arhaični sinonim današnjeg *z. candito*, a Z uopće ne donosi Šulekov izraz.

25) *zucchero di cannamele* (str. 128) 'slador od trske', njem. *Rohrzucker*. U RZN nalazimo varijantu *zucchero da cannamele* 'slador od trske, trstovac [sic]'. Riječ *cannamele* arhaična je prema Z, dok je TB, DO i DJTH uopće ni ne bilježe. Današnji je sinonim *canna* (*da zucchero*), pa je prema tome šećer od trske *zucchero di canna* (DO, Z).

26) *zucchero lattico* (str. 130) 'mliječni slador', njem. *Milchzucker*. RZN daje *zucchero di latte*, s istim prijevodom, dakle opet jednom suvremeniji izraz od onoga u *Lučbi*, a pridjev *lattico* dolazi samo u sintagmi *lattico acido* [sic red riječi!] protumačenoj kao 'mliječovina' [= 'mliječna kiselina']. Termin *zucchero lattico*

nema TB, a u današnjim rječnicima nalazimo pridjev *lattico* uglavnom samo uz imenicu *acido* ('mliječna kiselina': DJTH, DO) ili *fermento* (Z), dok se za 'mliječni šećer' upotrebljava sintagma *zucchero di latte* (Z) ili latinizam *lattosio* (DO, Z).

7. U uvodu smo napomenuli da je Šulek u nekim slučajevima pogriješio; u drugima, opet, kao da nije znao ili uspio naći talijanski termin, pa je na mjestu talijanske riječi naveo latinsku ili njemačku. Evo glavnih primjera, također abecednim redom.

1) *chondrin* (str. 145) 'hrskavština' [= 'želatina dobivena iz hrskavice'], njem. *Knorpelleim*. Oblik *chondrin* očito je njemački, premda je naveden neposredno iza *Knorpelleim*, dakle tamo gdje se obično daju talijanski izrazi. Pravilni talijanski oblik je samo *condrina* (TB, Z). Značajno je da i RZN donosi oblik *chondrin*, i to otisnut goticom!

2) *destrino* (str. 89) 'dekstrin', tj. 'jedna vrst tekline', njem. *Stärkegummi*. Pravilni oblik u talijanskom glasi *destrina*, iz francuskoga *dextrine* (poznato je da se francuski termini na *-ine* u talijanski redovito preuzimaju kao *-ina*). U RZN ponavlja se prethodni slučaj: navodi se oblik *dextrin*, tiskan goticom.

3) *glutin* (str. 145) 'prava klija' [= ljepilo], njem. *Knochenleim*. U RZN nalazimo oblike *gluten* 'liepivo' i *glutin* (otisnuto goticom!) 'klija, glutin'. Pravilni talijanski oblik glasi *glutine*, kako uostalom i sam Šulek piše na 123. str.

4) *glucose* (str. 130) 'sluzni slador', njem. *Schleimzucker*. RZN donosi samo oblik *Glykose* (i opet otisnut goticom). Pravilni talijanski termin, za koji je Šulek mogao znati jer ga donosi već TB, glasi *glucosio* (varijante: *glucoso*, *glicosio*, *glicoso*). I ovdje se »uvukao« njemački (možda i francuski?) oblik.

5) *glycyrrhiza* (str. 131) 'sladič, sladki korien, sladko drvece, gospino bilje', njem. *Süßholz*. DEI i Z daju oblik *glicirrizza* kao knjiški i rijedak za uobičajeno *liquirizia*. Ovdje je dakle latinizam (grčkoga podrijetla) »zalutao« na mjesto talijanskoga izraza.

6) *haematin* (str. 145) 'krvno crvenilo', njem. *Blutroth*. I taj je termin naveden neposredno iza njemačkoga, dakle bi trebao biti talijanski. Nije jasno zašto Šulek nije dao pravilni tal. oblik *ematina*, koji bilježi već TB, a naravno i drugi rječnici.

7) *idrogeno protocarbonato* (str. 58) 'močvarni plin', njem. *Sumpfgas*. Radi se naprosto o metanu, pa ostaje nejasno zašto to Šulek nije preveo sintagmom 'gas delle paludi', koja postoji od svršetka 18. st. (DEI).

8) *litargirio* (str. 173) 'gledja', njem. *Bleiglätte*. Isti hrvatski i njemački izraz javlja se, međutim, još jednom, tj. kao prijevod talijanskoga termina *piombaggine* (str. 127), a te dvije tvari nipošto nisu isto: prva od njih je olovni oksid, žuto-crvenkaste boje, koji su upotrebljava u raznim industrijama, dok je druga naprosto grafit (usp. DEI, DO, Z).

9) *organiche sostanze* (str. 35) 'ustrojština' [= 'organske materije'], njem. *organische Substanz*. Ovdje je posve očito pogreška u redu riječi (vjerojatno pod utjecajem hrvatskoga i/ili njemačkoga), jer je u talijanskom pravilno samo *sostanze organiche*, kako uostalom stoji na 38. strani.

10) *ricettario di cucina* (str. 189) 'knjige–kuharice', njem. *Kochbücher*. Talijanski je izraz pravilan, samo ostaje nejasno zašto je, nasuprot drugim dvjema, ostao u singularu.

11) *saccharomyces* (str. 133) 'kvasnica', njem. *Hefenpilz*. Kao da i ovdje naš autor nije znao načiniti pravilni talijanski oblik, koji glasi *saccaromicete* (DO, Z) odnosno, po DEI, *saccar(o)miceti* (iz godine 1879). Možda se latinski oblik ipak može objasniti time što se, prema DEI, pojavio neposredno prije redakcije *Lučbe* (i zaista, TB ga ne donosi).

12) *salico, acido* (str. 201, 208) 'solovina'; (str. 280, 286) 'solikovina' [= 'solna kiselina']. Isti pridjev i u istom (kemijskom) značenju nalazimo i u RZN. U svima nama dostupnim izvorima pridjev *salico* odnosi se, međutim, samo na Salijske Franke, dakle ima čisto historijsko značenje. Za pridjev 'solni' postoji u talijanskom *salino* ili sintagma *di sale*, a solna se kiselina označava sintagmama *acido cloridrico* ili *acido muriatico*. Izgleda dakle da je termin *acido salico* Šulekova analogijska tvorba.

13) *segale* (str. 217) 'vrat', njem. *Mutterkorn*. Iz konteksta i po njemačkom ekvivalentu vidi se da se ne radi o raži (tal. *segale* ili *segala*) nego o snijeti, a to se u talijanskom zove *segale cornuta, volpe, golpe, carbonchio* (DJHT, DJTH). Na istom mjestu Šulek donosi i pridjev *snjetljiv* i prevodi ga na talijanski posve pravilno kao *golpato*. Prema tome, ovdje ne odgovara ni talijanski izraz a niti hrvatsko *vrat* jer to je, po DJHT i DJTH, naziv biljke ljulj (tal. *loglio, zizzania*).

14) *tantuffo* (str. 45) 'stapaljka, štendl', bez njemačkoga izraza. Radi se o klipu u cilindru »uzdušnoga ognjila« (*battifuoco pneumatico*), pa je to očita pogreška mjesto *stantuffo*, kako je jedino pravilno i kako uostalom stoji i u RZN.

15) *terreno argillaceo* (str. 120) 'glineno tlo', njem. *Thonboden*. Premda su u talijanskom pravilni pridjevi i *argillaceo* i *argilloso*, držimo da bi ovdje bolje odgovarao drugi pridjev, jer izvedenice sufiksom *-aceo* znače sličnost, dok izvedenice sufiksom *-oso* znače ponajviše obilnu prisutnost dotičnoga elementa.² I zaista, DO s. v. *terreno* a Z s. v. *argilloso* daju primjer *terreno argilloso*.

16) *ventricolo di cuore* (str. 245) 'klietka srca', njem. *Herzkammer*: pravilna sintagma glasi *ventricolo del cuore* (DJTH) ili *ventricolo cardiaco* (DO, Z).

17) *zolfato di antimonio* (str. 49) 'sumporo–raztok',³ njem. *Schwefelantimon*; analogno: *zolfito di sodio* (str. 278) 'soduno – sumporić' [= 'natrijev sulfit'], njem. *schwefelig-saures Natron: zolforico, acido* (str. 280) 'sumporovina' [= 'sumporna kiselina'], njem. *Schwefelsäure*; *zolforoso, acido* (str. 284) 'sumporovica' [= 'sumporasta kiselina'], njem. *schwefelige Säure*. U svim tim terminima Šulek, valjda »povučen« osnovnom imenicom *zolfo* 'sumpor', donosi osnovu *zolf-*, iako se

² Za sufiks *-oso* v. G. Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Sintassi e formazione delle parole*, Torino 1969, § 1125; P. Tekavčić, *Grammatica storica dell'italiano III: Lessico*, Bologna 1980, § 1040.1; Z s. v. *-oso*; za sufiks *-acco* v. Rohlfs, *op. cit.*, §§ 1037 i 1053; Tekavčić, *op. cit.*, § 1013; Z s. v. *-aceo*.

³ U Šulekovu tekstu ta složenica dolazi u instrumentalu; nominativ je dakle naš.

kemijske izvedenice tvore od latinskom bliže osnove *solf-*. Zaista, RZN upućuje od *zolfuro* na *solfuoro*, čak i od *zolfo* na *solfo*, premda je ovo posljednje rijedak i knjiški oblik (DO, Z). U skladu s time bilježi samo *solfato*. I TB upućuje od *zolfato* na *solfato*, isto tako postupa i DO, dok Z donosi za kemijske pojmove uopće samo izvedenice od osnove *solf-*.

Valja međutim dodati da Šulek u *Lučbi* nije dosljedan, jer nasuprot ovdje navedenim terminima *zolforico* i *zolforoso* drugdje daje oblike *solforico* (str. 11, 25, 47, 80, 123) i *solforoso* (str. 11, 280). I to pokazuje da on u talijanskom nije uvijek bio siguran.

18) Posve banalna tiskarska pogreška je oblik *terricio* (str. 63) 'crnica ili prst', njem. *Humus*, mjesto pravilnoga *terriccio* (kako stoji u RZN). Još je banalnija pogreška *odrigeno* mjesto *idrogeno* (na 25. strani).

8. Iz ovdje ogledanih primjera izlazi da u određenom broju slučajeva RZN, koji je objavljen prije *Lučbe*, donosi mlađe tj. nama suvremenije izraze negoli *Lučba*. Da rekapituliramo najočitiije primjere:

Pojam:	RZN:	Lučba:
'priekapilo' itd.	<i>distillatojo</i>	<i>disstillatorio</i>
'bugačica'	<i>carta sugante</i>	<i>carta bibula</i>
'zamješivanje'	<i>impastamento, impastatura</i>	<i>impastamento</i>
'jedak lug'	<i>liscia v. lisciva</i>	<i>liscia</i>
'gnjiloća'	<i>putrefazione</i>	<i>putrescenza</i>
'ledenac' (kand. šećer)	<i>candito zucchero</i>	<i>zucchero candi</i>
'sulfat'	<i>solfato</i>	<i>zolfato</i>

Amo spada i riječ *pavimento*, koja u *Lučbi* ima sekundarno i zastarjelo značenje 'kat, sprat', dok je RZN prevodi kao 'pod', što se podudara s današnjim jezikom.

9. Na kraju ćemo promotriti i najvažnije (od 145, koliko ih ukupno ima) primjere izrazā za koje Šulek ne daje talijanske ekvivalente, ili ih ne daje na svim mjestima gdje dolaze. S obzirom na njegove hrvatske kovanice, koje današnjem čitatelju nisu uvijek razumljive, dajemo uz hrvatski i njemački termin. I te ćemo primjere poredati abecednim redom.

- 1) *bolesti od olova* (str. 174), njem. *Bleikrankheiten*,
- 2) *bugačljivost* (str. 291), njem. *Capillarität*,
- 3) *cviet od brašna* (str. 196), njem. *Auszug*,
- 4) *dvopek* (str. 252), njem. *Zwieback*,
- 5) *kom* (str. 136), njem. *Maische*,
- 6) *krb* (str. 74), njem. *Nothherd*,
- 7) *ljubičast* (str. 286), njem. *violett*,
- 8) *mezga* (str. 204), njem. *Lymphe*,
- 9) *miesilo* (str. 222), njem. *Knetmaschine*,
- 10) *ogrište* (str. 303), njem. *Kamin*,

- 11) *okisiti* (str. 153; drugdje tal. izraz ima), njem. *sich oxydiren*,
- 12) *oleinovina* (str. 144), njem. *Oleinsäure*,
- 13) *prebrati* (str. 269), njem. *sortiren*,
- 14) *slad* (str. 196; drugdje tal. izraz ima), njem. *Malz*,
- 15) *sluz u crievu* (str. 158), njem. *Darmschleim*,
- 16) *solikovina* (str. 108; drugdje tal. izraz ima), njem. *Salzsäure*,
- 17) *staničevina* (str. 126), njem. *Cellulose*,
- 18) *vinova žest* (str. 132), njem. *Weingeist*,
- 19) *zaprž* (*zaprig*) (str. 225), njem. *Einbrenn*,
- 20) *zelen* [imenica] (str. 206), njem. *Grünzeug*,
- 21) *žavelski lug* (str. 284), njem. *Javell'sche Lauge*,
- 22) *žimalo* (str. 276), njem. *Wringmaschine*.

Danas nam je teško, upravo nemoguće kazati zašto je Šulek u tim i drugim slučajevima izostavio talijanski izraz. Za sve navedene pojmove talijanski izrazi naravno postoje, a postojali su i u Šulekovo doba. Izostavljanje bi možda bilo donekle opravdano kada bi talijanski termin bio naveden prvi put, a kasnije više ne (uz ev. uputu na mjesto gdje se prvi puta navodi), ali vidimo da ima primjera gdje nije tako (*okisiti*, *solikovina*). I obratno, na 196. strani za hrvatsko *slad* ne daje talijanski ekvivalent *malto*, a drugdje (str. 93, 125, 220) daje. Vjerujemo da će budući detaljni studij sveukupnoga Šulekova opusa dati odgovor i na ta pitanja.

10. U onoj mjeri u kojoj nam ovako razmjerno ograničen korpus dopušta ekstrapolacije, možemo ustvrditi da upotreba talijanske leksičke komponente u *Lučbi za svakoga* pokazuje da je Šulek poznao talijanski jezik, ali vjerojatno ne potpuno, i da u njemu nije uvijek bio siguran. Talijanske je izraze dao za sve pojmove za koje je to smatrao potrebnim i/ili za one za koje je to po svom znanju i dostupnim mu izvorima mogao učiniti. Ipak ostaju neke pogreške koje nisu samo tipografske (*acido salico*, *organiche sostanze*), a ni pomanjkanje talijanskih ekvivalenata ne može se svuda obrazložiti (samo jedan primjer: za pojam 'cvijet od brašna', 'najfinije brašno' u talijanskom odvajkada postoji izraz *fior di farina*, a Šulek ga ipak ne navodi).

11. Abecedni popis svih talijanskih izraza u *Lučbi za svakoga*. Brojevi u zagradama označuju stranice u knjizi, brojevi poslije njih odnose se na paragrafe ovoga rada u kojima se o dotičnom izrazu posebno govori.

acetato di calce (285) 1

acetico, *acido* (82, 141, 215, 218) 4

aceto di legno (245, 249)

acetosa (88, 284)

acetosella (88) 4

acido: v. *acetico*, *borico*, *burroso*, *carbonico*, *citrico*, *clorico*, *ferrico*, *formico*, *fosforico*, *lattico*, *malico*, *nitrico*, *oleico*, *ossalico*, *pirolegnosso*, *salico*, *sebacico*, *siliccico*, *solforico*, *solforoso*, *tannico*, *tartarico*, *urico*, *zolforico*, *zolforoso*, *zuccherico*, *zuccherino*

acqua calcarea (19, 129) 5
acqua forte (23)
affinità (8)
affinità elettiva (10)
agricoltura (86)
albumina animale (145)
alcali volatile (111)
alcool (82, 132)
allume (82, 227)
amido (82, 88)
ammoniaca (149, 284)
ammoniaca liquida (23, 177, 247, 263, 270, 275, 280, 283) 5
aorta (245)
apparato di scaldamento (65) 6
apparecchio distillatorio (139) 6, 8
argilla (102)
argillaceo: v. terreno
arterie (156)
avorio (281)
avvicendamento (120)
azotico (88)
azoto (18, 88)
barbabietola (84)
battifuoco (43) 6
battifuoco chimico (46) 6
battifuoco elettrico (46) 6
battifuoco pneumatico (45) 6
biacca (174)
borico, acido (52)
burro (198)
burro fresco (251)
burroso, acido (251, 258) 5
butirro, fermentazione (132) 5
cannamele (128)
carbonato d'ammoniaca (224)
carbonato di calce (91, 102)
carbonato di potassa (100)
carbonico, acido (19, 54)
carbonio (54)
carta bibula (282, 291) 6, 8
carta incerata (254)
cartilagine (145, 147)
caseo (130, 145, 195)

catrame (59) 4
cellula (88)
chermisino (276) 6
chondrin (145) 7
cinabro (8, 81)
citrico, acido (88, 280, 285)
clorato di calce (272, 284)
clorato di potassa (46)
clorico, acido (34, 41, 147)
clorido di zinco (239) 6
cloro (41, 278, 280)
colla (90, 145, 180)
colla d'amido (89) 5
colla di pesce (276)
colla vegetale (90, 124) 5
collato (262) 5
colori (145)
combinazione chimica (8)
concime composto (115) 4
congelatore (243, 247)
crystallo di rocca (44)
destrino (89) 7
digerire (157) 4
digestore (76)
digestore da caffè (238) 6
emetico (234)
epidermide (147)
ermetico (26, 256, 291)
esofago (157)
estratto di carne (85, 207)
etere solforico (279) 5
fascicolo (204)
fegato di zolfo (173-174)
fermentazione (131, 171, 199); v.: butirrosa, lattosa, zuccherosa
ferrico, acido (11) 5
fibrina (90, 146, 204)
flemma (141)
focolare di risparmio (74) 5
fomite (44) 6
fontane (38)
formico, acido (82)
fosfato di calce (84, 91)
fosforico, acido (48)

fracido (252) 6
galena (9)
gas di fuoco (65) 5
gas illuminante (56-57)
gas tonante (26)
gasometro (59) 6
gesso usto (260) 5
ghisa (69, 191)
glandole salivali (157)
globetti di latte (148) 5
glucose (130) 7
glutin (145) 7
glutine (123)
glycyrrhiza (131) 7
golpato (217)
grano infranto (230) 5
grassi (89, 144)
graticola (66)
haematin (145) 7
idrogeno (25)
idrogeno protocarbonato (58) 7
idrogeno solforato (194)
impastamento (221) 6, 8
imporrazione (132)
infiammazioni (292)
ipermanganato di cali (34)
lambicco (139) 6
laringe (150)
latrina (294)
latta (69)
latta di zinco (273)
latte condensato (195)
lattico, acido (124)
lattosa, fermentazione (132) 5
lente ustoria (44)
lievito (218)
lievito secco (219) 5
liscia (caustica) (265) 6, 8
litargirio (173) 7
loglio (217)
lucerna della notte (55) 6
luppolo (136)
macchina a vapore (57, 75, 222)

- majolica* (175, 253)
malico, acido (82, 88)
malto (93, 125, 220)
malto pesto (220 bilj.) 5
manna (130)
maraska, navedeno kao tal. naziv divlje višnje (140)
marna (121)
mestola (44, 200) 4
minio (49)
molecola (11)
muscoli (147)
nerofumo (49)
nitrico, acido (23)
oleico, acido (82)
oli volatili (89)
olio di pesce (181)
organi digestivi (159)
organiche sostanze (35) 7
oricalco (4)
ortaglia (177, 230) 6
ossalico, acido (88, 285)
ossatura (146)
ossidarsi (155)
ossido di carbonio (81)
ossido di rame (176)
ossigeno (17)
Packfong (178)
pan buffetto (227)
pancreas (158)
pastorizia (86)
pavimento (71–72) 6, 8
perossido d'idrogeno (81)
perossido di manganese (17)
pialla (50)
pietra arenaria (290)
piombaggine (127) 7
pirite (6, 49)
pirolegnoso, acido (73)
plasma (146)
polvere d'ossi (113) 5
potassa (8, 91)
potassio (91)
presame (201)

protossido di ferro (11)
punto di gelo (243) 6
putrescenza (132) 6, 8
ragia (89)
rancidezza (251)
raschiature (143)
ricettario di cucina (189) 7
ricotta (199)
saccharomyces (133) 7
salare (244)
saldare (195)
saldatojo (257)
saldatura (178)
sale di saturno (127)
sale ossalico (264, 285)
salico, acido (201, 208, 280, 286) 7
saponaria (274)
sapone di potassa (265)
scarlattina (276)
scoria (121)
scottatura (131) 6
scrofolo (232)
sebacico, acido (265) 5
segale (217) 7
serpentino (139)
silicico, acido (38, 92)
smaltare (178) 4
smaltato (177)
solfo di zinco (25)
solforico, acido (11, 25, 47, 80, 123) 7
solforoso, acido (11, 280) 7
sostanza colorante (194, 234)
sostanza cornea (147)
sostanza di colla (113) 5
sostanza nutritiva (157)
sostanze organiche (38) 4
spirito legnoso (81)
spodio (84)
stagnare (176)
stagnuolo (254)
stillo (139)
strato (42-43, 176, 213, 257)
tannico, acido (35, 82, 88)

- tannino* (136, 177)
tantuffo (45) 7
tartarico, acido (39, 82, 88, 285)
tartaro (88)
tela tinta (271) 5
tenia (212)
terra grassa (103) 5
terra di purgo (274)
terreno argillaceo (120) 7
terrificio (63) 7
tessuto (204, 269)
tessuto cellulare (207)
tombolo (237) 6
torba (31, 63, 111)
trachea (150)
trasformazione delle sostanze (150)
untume (268) 6
urico, acido (145)
ventricolo di cuore (245) 7
verderame (174)
vernice d'olio di lino (294)
vitriolo di rame (217) 6
vitriolo verde (111, 286) 6
zolfato di antimonio (49) 7, 8
zolfito di sodio (278) 7
zolforico, acido (280) 7
zolforoso, acido (284) 7
zuccherico [otisnuto: *zuucherico*], *acido* (285) 1
zuccherino, acido (280) 5
zucchero di barbabietola (128)
zucchero candi (125) 6, 8
zucchero di cannamele (128) 6
zucchero di uva (82, 125)
zucchero lattico (130)
zuccherosa, fermentazione (132) 5

RIASSUNTO

SULLA COMPONENTE LESSICALE ITALIANA NELLA *LUČBA ZA SVAKOGA O POPULARNA KEMIJA* [CHIMICA PER TUTTI] DI BOGOSLAV ŠULEK

Il grande scrittore, filologo e uomo di cultura croato di origine slovacca, Bogoslav Šulek, ci ha lasciato, tra le numerose sue opere, anche un trattato di chimica »per tutti«, cioè di chimica applicata, di carattere divulgativo, pubblicato a Zagabria nel 1881. Il libro contiene nozioni elementari di chimica della casa, della nutrizione, dell'igiene e dell'agricoltura e può essere interessante e utile anche per i lettori odierni. In quell'epoca bisognava creare la terminologia scientifica, tecnica ecc. croata; infatti, pochi anni prima della pubblicazione della *Lučba* B.Š. pubblica anche un grande dizionario della terminologia scientifica. Per agevolare la comprensione dei termini croati citati nella *Lučba* l'autore aggiunge praticamente per tutti l'equivalente tedesco e per molti (poco più di 250) anche quello italiano, avendo in vista quelle parti della Croazia che nel passato subirono l'influsso della civiltà italiana. Il presente contributo studia i termini italiani nella *Lučba*, dei quali la grande maggioranza è corretta, sia nella forma che nel significato. In certi casi, tuttavia, non è stato possibile trovare una conferma completa dei termini usati da B.Š.; in altri casi, i termini del Nostro sono stati nel frattempo superati e sostituiti da altri, tanto là dove si tratta di concetti, oggetti ecc. caduti in disuso (ad es. *battifuoco*) quanto nei casi di differenze puramente linguistiche (*fracido* per l'attuale *fradicio*). Non mancano neppure errori: formazioni analogiche errate (*acido salico* per *a.cloridrico*), sbagli nella collocazione delle parole (*organiche sostanze* acc. al corretto *sostanze organiche*), forme latine e/o tedesche citate al posto che spetta ai termini italiani (*saccharomyces*, *haematin*). La ragione per cui B.Š. non dà l'equivalente italiano per tutti i termini croati oggi non è più facile da trovare, e soltanto uno studio esauriente ed approfondito di tutte le opere del Nostro potrà un giorno fornire una risposta. In conclusione, benché diversi esempi provino che B.Š. non possedeva una padronanza completa e sicura dell'italiano, le sue conoscenze di questa lingua dovevano pur sempre essere discrete.